

görünmüştür. Bu arada Mekke'de hâkimiyet kuran Şiîler kendisine eziyet ve iftira etmiş, onu baskı altında tutmuştur (Hatîb, IX, 113). Mekke'den Şiîler tarafından sürülünce Bağdat'a giden Ebû Osman burada bir yıl kaldı. Bir süre Rey'de oturduktan sonra Nîşâbur'a yerleşti. Kaynaklarda açıkça zikredilmemekle beraber Mekke'den sonra gittiği yerlerden de ayrılmak zorunda bırakıldığını ima eden ifadeler mevcuttur. Ebû Osman'ın Ali el-Kavvâl'e, "Bizim kabz halimiz Hicaz'da idi, burada bast halindeyiz" demesinden Nîşâbur'da rahat bir hayat yaşadığı anlaşılmaktadır (a.g.e., IX, 112). Bununla beraber Nîşâbur'da iken de çok defa yalnızlığı tercih ettiğine, her zaman camiye gitmediğine bakılacak olursa (Zehebî, *A'îlâmü'n-nûbelâ*, XVI, 320) kalabalıktan ve toplum hayatından fazla hoşlanmadığı anlaşılar.

Nîşâbur'da vefat eden Ebû Osman'ın cenaze namazı Eş'arî kelâm âlimi İbn Fûrek tarafından kılınmış ve ünlü sûfî Ebû Osman el-Hîrî'nin kabrinin yanına defnedilmiştir (Hatîb, IX, 113).

Sülemî, Ebû Osman'ı zühd ve tasavvufun önderi, hali yüce ve ferâseti isabetli bir sûfî olarak tanıtır ve, "Onun gibisi görülmemiştir" der. Attâr da kendisini parlak ifadelerle över. Hadis âlimi Ebû Süleyman el-Hattâbî onu ilham sahibi bir şahıs olarak görür. Ebû Osman'ın üstatları hakkında bilgi veren kaynaklar, Mansûr b. Halef el-Mağribî ve Ebû Kâsım el-Gürgânî gibi bazı mürid ve halifelerinin ismine işaret ederler (Kuşeyrî, s. 409; Ma'sûm Ali Şah, II, 538).

Bağdat'a gitmeden önce selef tarzı bir itikadî benimseyen, *istivâ** ve *cihet** ile ilgili âyetleri te'vil etmeyi uygun bulmayan Ebû Osman, Bağdat'ta kelâm âlimlerinin tesirinde kalarak haberrî sıfatları te'vil edip mecazi mânalarla açıklamaya başlamış, eski görüşlerini büyük hata olarak değerlendirmiş ve Mekke'deki dostlarına yazdığı bir mektupta Bağdat'ta "yeniden müslüman olduğunu" bildirmiştir (Kuşeyrî, s. 69). İnsan bedenini "üzerinde ilâhî kudretin cereyan ettiği kalıp" (Hatîb, IX, 113) şeklinde tarif ederek tasavvufun *fenâ** anlayışını dile getiren Ebû Osman, ilâhî takdir karşısında beşerî tedbirin fazla bir anlam ifade etmediği inancındadır (Sülemî, s. 482).

Ebû Osman'ın tasavvuf anlayışı şer'î hükümlere ve kulluğun gereklerine uymakla başlar, zor bir çile hayatı ile devam eder, ilâhî tecellileri temaşa haliyle zirveye ulaşır. Ona göre itikâf, insanın organlarını dinî emirler çerçevesinde tutmasından ibarettir. Takvâ dinin çizdiği sınırlarda durmak, bu sınırın gerisinde kalmamak veya onu aşmamaktır. Takvâ Allah korkusundan doğar. Bu anlamdaki takvâyâ başka herhangi bir şeyi tercih eden kimse takvânın hazzından mahrum kalır. Şeriatın emirlerine uymak ve yasaklarına muhalefet etmemek ise dinî vera'n özünü oluşturur (a.g.e., s. 481, 482). Her şeyin ancak zıddıyla bilineceğini söyleyen Ebû Osman, insanın riyâyı tanıyıp onu terketmeden ihlâsı tam olarak gerçekleştiremeyeceği görüşündedir. Günahkâr kişi benlik iddiası taşıyandan daha iyidir; zira günahkâr sürekli olarak tövbe etmenin çarelerini ararken öbürü iddiası etrafında bocalar durur. Ebû Osman havf ve recâ dengesine dikkat edilmesini ister. Ona göre ümidi esas alanlar tembelleşir; kuru temennilerle avunan bir kimse nefsinin gevşeklik kılıcıyla kesmiş olur; daima endişeli olanlar ümitsizliğe düşer; ümit ile endişe arasında bir yolda yürüyenler kurtulur (a.g.e., s. 480, 483).

Başlangıçta riyâzet ve mücâhedeyle önem veren ve gerçekten çok çileli bir hayat yaşayan Ebû Osman nefsin arzu-larına karşı çıkmanın gereğine inanır. Elini zengin yemeğine istekle uzatan kimsenin bir daha iflâh olmayacağını söyler. Sûfilikte çok makbul sayılan sefere çıkma halini de hevâ ve hevesi terketmek şeklinde anlar. Nefsin hevâ ve hevesini terketmeden keşf mertebesine ulaşmak, mârifet sahibi olmak, ilâhî hakikatlere ve sırlara vâkıf olmak mümkün değildir. Ebû Osman, İmam Şâfî'nin, "Biri beden, diğeri dinle ilgili olmak üzere iki ilim vardır" sözünde geçen beden ilmiyle riyâzet ve mücâhedeyle, din ilmiyle de tasavvufî hakikat ve mârifetleri kastettiğini söyler (a.g.e., s. 480). Ona göre hikmet hak olanı ifade etmektir. İlme'l-yakinden ayne'l-yakine ihlâslı bir amelle ulaşılır. Dinin emrettiği hususları ciddi ve samimi bir şekilde yerine getirenler müşâhede ve temaşa makamına ulaşırlar. "Kulluğu tam olarak gerçekleştiren bir kimse gaybî temaşa etmek suretiyle ruhunu arındırır, o vakit ilâhî kudret onun her isteğine icabet eder"

(a.g.e., s. 481). "Kulluk, emredeni müşâhede ede emrine uymaktır" (Attâr, s. 783). Zikirden derin bir haz alan Ebû Osman bunda semâin etkili olduğunu söyler (a.g.e., s. 782; Şa'rânî, I, 122); Hakk'ın Hak'la kaim olduğu bir mertebeye ulaşanların kalbinde yanan iman ışığının sâlike Hakk'ın nurunu giydiren ruhu gibi onun bedenini de aydınlatacağına inanır (Sülemî, s. 483).

Attâr, Ebû Osman'ın tasavvufa dair eserleri olduğunu söyler (*Tezkiretül-evliyâ*, s. 779). Kâtib Çelebi de onun *Edebü's-sülûk* adlı Farsça bir eserini kaydeder (*Keşfü'z-zunûn*, I, 45; ayrıca bk. Sezgin, I, 665).

BİBLİYOGRAFYA :

Sülemî, *Tabakât*, s. 370, 479-483; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, IX, 112-113; Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb* (Uludağ), s. 263, 297, 333; Kuşeyrî, *er-Risâle* (Uludağ), s. 46, 68-69, 119-120, 134-135, 194, 199, 228, 237, 271, 276, 288, 306-307, 323, 345, 347, 365, 371, 400, 409, 445, 459, 460, 461, 466, 499, 516; Herevî, *Tabakât*, s. 242-243; Sem'ânî, *el-Ensâb* (Bârudî), IV, 573; V, 56, 352; Attâr, *Tezkiretül-evliyâ** (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1991, s. 498, 734, 779-784, 791-792; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam*, VII, 122-123; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, IV, 420, 453; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IX, 37; a.mlf., *el-Lübâb*, Beyrut 1400/1980, III, 69, 93; Zehebî, *el-İber*, II, 141; a.mlf., *A'îlâmü'n-nûbelâ*, XVI, 320-321; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 302; İbnü'l-Mülâkkîn, *Tabakâtül-evliyâ*, s. 237-238, 496, 506; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire* (Popper), IV, 144; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 139-140; Şa'rânî, *et-Tabakât*, I, 122; Münâvî, *el-Kevâkib*, II, 35-36; *Keşfü'z-zunûn*, I, 45; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, Beyrut 1966, III, 81; Ma'sûm Ali Şah, *Ṭarâ'îk*, II, 538, 543, 549; Sezgin, GAS, I, 665.

MUSTAFA BİLGİN

EBÜ OSMAN el-MÂZİNİ

(أبو عثمان المازني)

Ebû Osmân Bekr b. Muhammed

b. Habîb el-Mâzinî

(ö. 249/863)

Arap dili ve edebiyatı âlimi.

175'te (791) Basra'da doğdu. Bekir b. Vâil kabilesinin Mâzin b. Şeybân koluna mensuptur. Basra okulunun önde gelen simalarından olup Halife Vâsiq-Billâh devrinde (842-847) Bağdat'a gitti. Babası da bir nahiv ve kıraat âlimidir. Ebû Ubeyde et-Teymî, Asmaî ve Ebû Zeyd el-Ensârî'nin öğrencisi olup Sîbeveyhi'nin *el-Kitâb*'ını Ahfeş el-Evsat'tan ve Ebû Ömer el-Cermî'den okudu. Kaynaklar, Ebû Osman'ın nahiv ve lugat konu-

sunda Basra âlimlerinin en meşhurlarından biri olduğunu zikretmekte, talebesi olan Müberred, Sîbeveyhi'den sonra nahvi en iyi onun bildiğini söylemektedir. Câhiz'e göre de zamanının üç büyük nahivcisinden biridir. Güçlü bir diyalektiğe sahip olan Ebû Osman yaptığı tartışmalarda daima galip gelmiş, bu arada birçok konuda Ahfeş el-Evsat'la tartışıp onu susturmuştur. Tabakat kitaplarında onun yaptığı tartışmalardan çeşitli örnekler mevcuttur.

Halife Vâsiḳ - Billâh'la tanışması, bir câriyenin, halifenin huzurunda Ümeyye b. Ebû's-Salt'ın şiirindeki bir kelimeyi okuyuşuna itiraz edilince, söz konusu kelimeyi Basra'nın en büyük âlimi Ebû Osman el-Mâzinî'nin de aynı şekilde okuduğunu söylemesi üzerine Sâmerâ'ra da saraya davet edilmesiyle başlamış, aralarındaki münasebet zamanla gelişmiş ve Vâsiḳ - Billâh Ebû Osman'a maaş bağlamıştır. Sarayla irtibatı Mütevekkil - Alellah zamanında da (847-861) devam eden Ebû Osman Basra'da vefat etti.

İtikadî yönden İmâmiyye mezhebine mensup olan Ebû Osman bazı konularda Mürjî görüşünü benimsemiştir. Bu ilimlerde hocası kelâmcıların imamlarından İbn Mîsem'dir.

Ebû Osman el-Mâzinî nahivden ziyade sarfla ilgilenmiş, daha önce nahivle birlikte ele alınan sarfı müstakil bir ilim halinde tedvin eden ilk dilci olmuştur. Dilde kıyasa büyük önem vermiş, kıyasa uymayan şeyleri Kur'an'da bile olsa reddetmiştir.

Eserleri. Birçok meselede Sîbeveyhi ve Halîl b. Ahmed'e muhalefet eden Ebû Osman el-Mâzinî'nin değişik konularda yazdığı eserleri içinde en önemlisi *et-Taşrîf*'tir. Bir sarf mukaddimesi olan eser, Sîbeveyhi'nin *el-Kitâb*'ındaki sarfla ilgili dağınık meseleleri bir araya getirmiştir. Esere İbn Cinnî'nin yaptığı *el-Munşif* adlı şerh İbrâhîm Mustafa ve Abdullah Emîn tarafından neşredilmiştir (I-III, Kahire 1373-1379/1954-1960). Ebû Osman'ın kaynaklarda zikredilen diğer eserleri şunlardır: *Kitâb fi'l-Kur'ân, 'İlelû'n-naḥv, Tefsîru Kitâbi Sîbeveyhi, Mâ yelhanû fihî'l-'âmme, Kitâbü'l-Elif ve'l-lâm, Kitâbü'l-'Arûz, Kitâbü'l-Ḳavâfî, Kitâbü'd-Dîbâc fî cevâmî'i Kitâbi Sîbeveyhi, Kitâbü't-Ta'lik*.

Ebû Osman el-Mâzinî hakkında R. A. Ubeydî tarafından *Ebû 'Osmân el-Mâ-*

zinî ve mezâhibuhû fi'ş-şarf ve'n-naḥv (Bağdad 1969) adlı bir çalışma yapılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû't-Tayyib el-Lugavî, *Merâtibû'n-naḥviyyîn* (nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl), Kahire 1375/1955, s. 77-80; Sîrâfî, *Aḥbârû'n-naḥviyyîne'l-Başriyyîn* (nşr. Muhammed İbrâhîm el-Bennâ), Kahire 1405/1985, s. 85-95; Ebû Bekir ez-Zübeydî, *Ṭabakâtû'n-naḥviyyîn ve'l-lugaviyyîn* (nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl), Kahire 1392/1973, s. 87-93; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Flügel), s. 57; İbn Cinnî, *el-Munşif* (nşr. İbrâhîm Mustafa - Abdullah Emîn), Kahire 1379/1960, III, 313-343; Hatib, *Târîhu Bağdâd*, VII, 93; İbnü'l-Enbârî, *Nüzhetü'l-elibbâ* (nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl), Kahire 1386/1967, s. 182-187; Yâkût, *Mu'cemû'l-üdeba*, VII, 107-128; İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb*, III, 145; İbnü'l-Kıftî, *İnbâhû'r-ruvât*, I, 281-291; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 283-286; Abdülbâkî b. Abdülmecîd el-Yemânî, *İşâretü't-ta'yîn fî terâcîmî'n-nühât ve'l-lugaviyyîn* (nşr. Abdülmecîd Diyâb), Riyad 1406/1986, s. 61-62; Zehebî, *A'lamû'n-nübelâ*, XII, 270-272; Safedî, *el-Vâfi*, X, 211-216; Taşköprizâde, *Meuzûâtü'l-ulûm*, I, 172-174; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 352-353; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, II, 57; İbn Tağrîberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, II, 329; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, I, 463-466; Hânsârî, *Ravzâtü'l-cennât*, II, 134-138; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 168; Sezgin, *GAS*, IX, 75-76, 179-180; Şevkî Dayf, *el-Medârisü'n-naḥviyye*, Kahire 1968, s. 115-122; Ömer Feruh, *Târîhu'l-edeb*, II, 293-294; Seyyid Hasan es-Sadr, *Te'sîsü's-Şi'a*, Beyrut 1401/1981, s. 71-72; A'yanü's-Şi'a, III, 594-598; C. Zeydân, *Âdâb*, I, 488; R. Sellheim, "al-Mâzinî", *El'* (İng.), VI, 954-955.

HÜSEYİN ELMALI

EBÜ OSMAN en-NEHDÎ

(أبو عثمان النهدي)

Ebû Osmân Abdurrahmân
b. Mil (Mül, Mel) b. Amr en-Nehdî
(ö. 100/718-19)

Muhaddis ve mücahid tâbiî.

Câhiliye devrinde doğdu. Kudâa kabilesinin Nehd koluna mensuptur. Ebû Hâtim er-Râzî onun kavminin *arîf*'i olduğunu belirtmektedir. Hz. Peygamber hayatta iken İslâmiyet'i kabul etmekle beraber kendisiyle görüşemedi. Münzevi yaşamayı sevdiği anlaşılan Ebû Osman Hz. Ebû Bekir ile de görüşemedi. Onun vefatından sonra Medine'ye göç etti. Hz. Ömer devrinden itibaren İslâm fetihlerine katılarak Yermük, Kâdisiye, Celûlâ, Tüster, Nihâvend, Azerbaycan ve Köprü savaşlarında bulundu. Nihâvend Savaşı'nı kazandıklarını Hz. Ömer'e o müjdeledi. Bir ara ihtisablık görevini üstlendi. Kerbelâ Vak'ası'ndan sonra (61/680) Resûlullah'ın torununun şehid edildiği

yerde duramayacağını söyleyerek ikamet etmekte olduğu Küfe'den ayrıldı, Basra'ya yerleşti.

Selmân-ı Fârisî ile on iki yıl arkadaşlık yaptığını söyleyen Ebû Osman en-Nehdî Hz. Ömer, Hz. Ali, Abdullah b. Mes'ûd, Übey b. Kâ'b, Sa'd b. Ebû Vakkâs, Ebû Hüreyre, Abdullah b. Abbas ve Üsâme b. Zeyd gibi sahâbilerden rivayette bulundu. Bağdat'ta sahâbî Cerîr b. Abdullah'ın derslerini takip etti. Kendisinden de Kâtâde b. Diâme, Humeyd et-Tavîl, Süleyman b. Tarhân, Eyyûb es-Sahtiyânî vb. âlimler hadis rivayet ettiler. Rivayetleri *Kütüb-i Sitte*'de yer almış, Übey b. Kâ'b'dan rivayet ettiği hadisler Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'in de topluca bir araya getirilmiştir (V, 132-133). İbn Sa'd, Ali b. Medîni, Ebû Hâtim er-Râzî, Nesâî ve İbn Hibbân gibi hadis otoriteleri onun güvenilir bir râvi olduğunu söylemişlerdir.

Muhadramûn'dan ve 130 yıl yaşadığı için de *muammerûn*'dan kabul edilen Ebû Osman en-Nehdî 100 (718-19) yılında Basra'da vefat etti. 95 (714) veya 105'te (723) öldüğü de rivayet edilmektedir.

Talebelerinden Süleyman b. Tarhân onun gece gündüz ibadet ettiğini, devamlı oruç tuttuğunu, üzerine baygınlık gelinceye kadar namaz kıldığını söylemektedir. Ayrıca altmış defa hac ve umre yaptığı nakledilmektedir. Câhiliye dönemiyle ilgili, inanç tarihi bakımından önemli sayılabilecek bazı hâtıralarıyla şu sözü kaynaklarda zikredilir: "130 yıl yaşadım; bu zaman zarfında her şeyin eskiyip değiştiğini gördüm; fakat gönüldeki istek ve arzular hiçbir değişikliğe uğramadı".

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, V, 132-133; Süfyan es-Sevrî, *Tefsîr*, Beyrut 1403/1983, s. 369-370; İbn Sa'd, *et-Ṭabakât*, VII, 97-98; Buhârî, *et-Târîhu's-şâgîr*, I, 235; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Sâvî), s. 188; Dülâbî, *el-Künâ ve'l-esmâ*, Beyrut 1983, II, 26; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, V, 283-284; Hatib, *Târîhu Bağdâd*, X, 202-205; İbn Abdülber, *el-İst'âb*, II, 427-429; İbnü'l-Kayserânî, *el-Cem' beyne ricâlî's-Şahîḥayn*, Haydarâbâd 1323, s. 282; İbnü'l-Cevzî, *Şifâtü's-şafve*, III, 200-201; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 60; IV, 219, 223, 591; a.m.f., *Üsdü'l-gâbe* (Bennâ), III, 497-498; Zehebî, *A'lamû'n-nübelâ*, IV, 175-178; a.m.f., *Tezkiretû'l-huffâz*, I, 65-66; Yâfiî, *Mir'atü'l-cenân* (Cubûrî), I, 236; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 190-191; İbn Hacer, *el-İşâbe*, III, 98-99; a.m.f., *Tezhibü't-Tezhib*, VI, 277; Süyûtî, *Ṭabakâtü'l-huffâz* (Ömer), s. 25; Hazrecî, *Hulâsatü Tezhib*, s. 235; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, I, 118.

İSMAİL L. ÇAKAN